

244

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRAT
ISMERTETÉS

FŐVÁROSUNK MŰEMLEKVÉDELMEÉRŐL, EGY KÖNYV KAPCSÁN —
RÉGI HÁZAK PEST-BUDÁN

(Bp. 1976. Műszaki Kiadó.)

A biedermeier ízü cím és címlap senkit sem téveessen meg. Nem Krúdy Gyula késői követője kalauzolja álomlovagjait a hajdani Pest-Budán, hanem Peházy Károly főszerkesztő és őt munkatársa ötven műemléki lakóház helyreállításáról számol be. A házak felerése a várban, másik fele másutt Budapesten áll s közös sajátosságuk, hogy az elmúlt évtizedekben állították helyre. Minden ház ismertetése két részre oszlik: a helyreállítás során végzett építészettörténeti kutatás eredményeinek összefoglalása és magának a helyreállításnak ismertetése. Dr. Szabó János, az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium államtitkárának Előszava után a helyreállítás elveit és módszerét ismertető tanulmány vezeti be a kötetet (ez németül és angolul is olvasható) és bőséges képanyag zárja. (Talán csak azon lehet elgondolkodni, miért kerültek a képek a függelékbe s nem a szöveg közé, mikor az egész kötet műnyomópapíron a Kossuth Nyomda kifogástalan előállításában készült.)

A könyv kétségtelen értéke és haszna mellett recenziusnek feltűnik a téma korlátozott volta. A főváros önálló műemléki szervezete az elmúlt húsz év során, igaz, nagyobb részét lakóházakat állított helyre, hiszen a 700 védett épületből 469 lakóház, de igen sokat tett a maradék egyharmad, a romok, középületek, templomok, köztéri szobrok megmentése érdekében is. A kötet így, bár a főváros műemlékvédelmének számára nagyobb részéről ad jól válogatott áttekintést, mellőzi a hasonló értékes emlékeanyagról való gondoskodás ismertetését. Ez a címből egyértelműen kitűnik, de nemhelen indokolható, hiszen ez az első munka, mely a főváros műemlékvédelméről beszámol. E különös megoldás értelmét alighanem Budapest műemlékvédelmének fejlődéséből magyarázhatjuk, s mivel ennek története megíratlan, venném magamnak azt a merészséget, hogy röviden — részben emlékezetből — felvázoljam.

A második világháború előtt a főváros mintaszerűen gondoskodott kétezeréves kulturális örökségéről. Nem volt ugyan önálló szervezete, de voltak lelkes emberek, akik törődtek az antik romokkal (pl. cella trichora, katonai amfiteátrum), a középkori városfal kiszabaduló részletével (mint a mai Ferenczy István utcában) s mint a templomok kegyura, messzemenően eleget tett fenn tartási kötelezettségének. A lakóházakat a tulaj-

donosok tatarozták, mert ez jelentős adókedvezményt biztosított számukra. Sőt a főváros volt az első közület, amely jegyzékbe foglalta műemlékeit (Lechner Jenő munkája) s ez megvolt a kerületek előljáráóságain is. E fejlődésnek mintegy végpontját jelzi az a részletes topográfiai jegyzék, Genthon István és Zakariás G. Sándor munkája, amely a Műemlékek Országos Bizottsága kiadásában 1949-ben megjelent.

A helyreállítások módszereiről már nem rajzolatunk egyértelműen ilyen pozitív képet, különösen a vári polgárházak „megszépítése” ütött el élesen a mai gyakorlatunktól, de iránytmutató kezdeményezéseket is feljegyezhetünk, mint a katonai amfiteátrum legjobban leromlott részének didaktikus helyreállítása (tervező Gerő László), vagy a Belvárosi templom gótikus részeinek kiszabadítása (tervező Lux Kálmán).

A recenziusnek az a vélelme — részletes bizonyítása túlnőne ezen ismertetés keretein — hogy a MOB 1934-es reformja előnyösen hatott a fővárosi gyakorlatra s hogy Péczely Béla, akinek döntő szerepe volt Budapest műemlékvédelmének alakításában, szinkronba tudta hozni a fővárosi és országos törekvéseket. (Kevesen tudják, hogy Péczely Béla jogi doktori disszertációját a műemléki törvényekről írta.)

A háború sajnos gyökeres változást hozott, hiszen a főváros volt a legsúlyosabban sérült magyar város, s a kerületek közül e szomorú versenyben a műemlékekben leggazdagabb I. kerület vezetett. A romok eltakarítása, az élet megindítása, a közlekedés, az ipar és kereskedelem újjáépítése itt róttá ki a legsúlyosabb feladatokat, s így kevesebb energia, pénz, kapacitás jutott a műemlékek védelmére. Kétségtelen azonban, hogy ebben a degresszív fejlődésben különleges motívumok is közrejátszottak. A kérdéssel foglalkozó embereket azonban szélnék eresztették, és ez érzékeny csapás volt, mert hiába alkalmazta, foglalkoztatta, őket a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja, munkájuk hatékonysága e helyen a főváros viszonylatában távolról sem lehetett a régi. Sőt bizonyára az is előnytelenül hatott, hogy a 13/1949 tvr. központi, állami feladattá tette a műemlékek védelmét. Míg országszerte az új korszerű jogszabály igen progresszív lépésnek bizonyult, a Fővárosi Tanácsra háruló rendkívül súlyos feladatok, az apparátus hiánya és az, hogy

MŰEMLÉKVÉDELEM

Budapest

1977

3

érdektelenné vált, nehéz helyzetet teremtett e téren. Talán nem véletlen, hogy az elmaradt helyreállítások miatt a háború utáni műemléki károk itt voltak a legsúlyosabbak.

A bürokrácia történetének példatárában alighanem előkelő hely illetné meg azt az ügykezelést, ahogya a műemléki hatósági munka a fővárosban folyt. A műemléki hatóság (1953-ig MMOK, 1957-ig Építészeti Tanács, illetve Országos Építészeti Hivatal) budapesti ügyekben a fővárosi építészeti hatóságtól kért véleményt. Ezt a Városi Tanács VB. kiadta véleményezésre a BUVÁTI-nak, az onnan visszavándorolt a Tanácson keresztül az országos hatósághoz a jogerős határozat meghozatala céljából. Miután a műemléki szakvéleményezésekre a BUVÁTI-t állandó szerződés kötötte a Tanácshoz, a tervező irodában alakult ki az a szakember csoport, amely a műemléki hatósági munkát és a tervezést hatékonyan végezte. Nem szeretném személyi sikra terelni az ismertetést, de néhány név eléggé tájékoztat a BUVÁTI csoportjának nivójáról: Borsos Béla, Csemegi József, Horler Miklós, Pogány Frigyes irányításával folyt itt a munka.

Nem meglepő, hogy 1956 őszén Perényi Imre, mint Budapest főépítésze azonnal felfigyelt erre az anomáliára és javaslatot tett az OÉH-nak arra, hogy adja meg a műemléki hatósági jogkört a Fővárosi Tanácsnak, mely önálló szervezetet hoz létre a műemlékvédelem korszerű intézésére.

E sorok írója nem jogász, így csak jogérzékére támaszkodik abban a feltevésében, hogy ezt az engedélyt, amit javaslatomra Dőren elnökhelyettes egy Perényihez intézett levelében 1956 tavaszán a Fővárosi Tanácsnak megadott, nem felelt meg teljesen a jogszabályoknak, bár nem is ütközött azokba. (A jogszabályi korrekciót az OÉSZ, az építészgyőről szóló 1964. évi IV. törvény, illetve a 13/1963 ÉM utasítás végezte el. Ez utóbbi a Budapesti Műemléki Felügyelőség feladatkörét határozta meg.)

E jogszabályok értelmében a Fővárosi Tanács keretében kisebb korlátozásokkal önálló műemléki hatóság jött létre. Ezt a fejlődést az elmondottakon túl azért is természetesnek kell tartanunk, mert a szocialista államok legtöbbjében a főváros önálló műemléki szervezettel bír. Indokolja ezt maga a történeti fejlődés, mert az ország irányító központjában rendszerint koncentráltabb építészeti, képzőművészeti alkotó munkát érzékelní, mint másutt.

A magyar fejlődésben néhány megkötés kísérte a Budapesti Műemléki Felügyelőség létesítését. Valamennyi azt célozza, hogy az országban egységes műemléki politika és helyreállítási gyakorlat valósuljon meg. Ennek érdekében a BMF-t az országos műemléki hatóság szakfelügyelete alá helyezték műemlék, tehát első kategóriájú emlékek esetében az OMF egyetértésével jár el s végül nem illet meg a műemlékjelleget, városképi értékű nyilvánítás joga, amelyet a minisztertől átruházott hatáskörben az OMF gyakorol.

1957. szeptember 23-án a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága részletesen foglalkozott a

budapesti műemlékvédelem megszervezésével. Határozatai irányt mutatóak voltak. Elhatározták és meg is valósították, hogy a VIII. Városrendezési és Építészeti (ma fő-) Osztály keretében létrehozzák a Budapesti Műemléki Felügyelőséget. Elrendelték — nem minden ellentmondás nélkül —, hogy a védett épületekkel kapcsolatban a kerületi tanácsok csakis a Budapest Műemléki Felügyelőség kötelező szakvéleménye alapján adhatnak építési engedélyt. (Az ellenvélemény — melyet Harrer Ferenc képviselt a tőle jól ismert erővel — arra irányult, hogy nem a kerületi tanácsok építési hatósági jogkörét kell csorbítani az ügyek központi intézésével, hanem a tanácsokat kell alkalmassá tenni ilyen ügyek intézésére. Elvben ez csak helyeselhető. Gyakorlati megoldása azonban a műemléki anyag területileg egyenlőtlen eloszlása miatt, s nem utolsó sorban a szakember hiány miatt aligha lett volna megvalósítható.) Később 1961. okt. 18-án elrendelte a VB azt is, hogy az I. kerületi Házkezelőség keretében csak a műemlékekkel foglalkozó beruházó, lebonyolító részleget kell létrehozni, és a Budapesti Építőipari Vállalaton belül pedig egy, csak a műemléki helyreállítással foglalkozó egységet. (Ez utóbbi nem valósult meg s alighanem ma is okozója a szinte krónikus műemléki helyreállító kapacitás hiánynak.)

E soroknak nem az a célja, hogy részletesen értékelje az elmúlt húsz esztendő fővárosi műemlékvédelmét. Ehhez a könyvben foglaltakon túlmenően kellene vizsgálni a többi lakóház felújítását, valamint a budai várnegyed mint műemléki jelentőségű terület komplex helyreállítását. Ez utóbbi témakörbe beleérttem a foghíjakon történő beépítések kérdését, amellyel itt úttörő munkát végeztek, nemcsak budapesti, hanem hazai, sőt nemzetközi vonatkozásban is. S szólni kellene a romkonzerválásról, amelyet különösen az antik emlékek vonatkozásában ez a periódus emelt európai szintre. Szólni kellene arról is, hogy külön hitel keretében megindult az egyházi emlékek helyreállítása s ezzel felszámolódott az az ellentmondás, hogy vidéken a kisebb közösségek saját erejükből és állami támogatással helyre tudták állítani templomaikat, míg a fővárosiak vígasztalan állapotban őrizték a háború és 1956 sebeit.

Annyit megállapíthatunk, hogy a fővárosi műemlékvédelem az 1957. évi átszervezéssel lényegesen hatékonyabb lett s ha nem is tudott minden problémával megbirkózni (melyik állam, melyik fővárosa mondhatja el ezt igaz szívet magáról), számos alapvető kérdésben határozott eredményeket ért el.

A hatósági szervezetnek a Városrendezési és Építészeti Főosztályba való beépítése bevált, (1949 előtt ezekkel a kérdésekkel a kulturális és a kegyűri osztályok foglalkoztak), számos esetben tudott ebből a pozíciójából segítséget nyújtani a múzeumi területnek. Szorosabbá vált a BMF és a kerületi építési hatóságok kapcsolata, amit az is elősegített, hogy három ízben is (legutoljára 1967-ben) nyomtatásban is megjelent a főváros

műemlékeinek jegyzéke. Ennek kapcsán meg kellett oldani a fővárosi és az állami gyakorlat eltéréseiből fakadó ellentmondást. Míg ugyanis az országos nyilvántartás három kategóriával operált (Műemlék, Műemlékjellegű és Városképi jelentőségű építmény), a BUVÁTI jegyzék I., II., III., kategóriája annyiban tért el, hogy a III. kategória nem volt azonos a városképi jelentőségű építménnyel (ezideig egyetlen ilyen épületet tartanak nyilván), hanem olyan építményeket tartalmazott, melyeket lebontásuk esetén figyelemmel kellett kísérni.

A harmadik kategóriát az egységesítés során felszámolták, s azokat az építményeket, amelyek értéke megütötte a műemlékjellegű csoportot, átemelték oda, de nagy részüket törölték. (Különös véletlen, hogy az elmúlt évben ez a fogalom más köntösben visszatért. A legújabbkori építészeti emlékek kapcsán a főváros központi ellenőrzés alá vett több mint száz épületet, amelyeket valamilyen okból még nem lehetett műemléki védettség alá helyezni. (Ezt a fejlődést egyértelműen helyeselhetjük és javasolhatjuk, hogy országos gyakorlattá váljon). Végül a fővárosban is megtörtént 15 védett műemléki környezet kijelölése.

Kétségtelen tehát, hogy a műemléki hatósági jogkör megoldása serkentően hatott a főváros műemlékvédelmére, mind a hatékonyabb hatósági munka, mind pedig a helyreállításokat illetően. A könyv bevezető tanulmánya is hangsúlyozza, hogy a helyreállítások módszere a Velencei Karta irányelveinek alkalmazásával az országos gyakorlatnak megfelelően alakult.

Egyetlen pont, ahol kritikusan kell a fejlődést szemlélnünk: a védett épületek bontásának viszonylag nagy száma. Igaz, hogy a védelem kimondása illetve törlése megmaradt az OMF, illetve műemlékek estében az Építésügyi, és a Művelődésügyi (jelenleg a Kulturális) miniszterek hatáskörében, de (vagy éppen ezért?) számos esetben sikerült olyan épületek törlését, illetve bontását kierőszakolni, amelyek helyreállítása kétségtelenül költséges lett volna, de műemléki értékük miatt elvesztésük fájdalmas volt. Ilyen volt Pesten a Váci utca 21. sz. ház, az Európa szálló díszterme

(m... ker
szála... Yb
fürdő, a... 18.
összefüggő názsora. A Kord...
sán kell felvetnünk, mert hangsúlyozom a döntés
joga az ÉVM kezében volt.

A legnagyobb fejlődést a Házkezelési Igazgatósághoz csatolt műemléki részlegnél tapasztalhattuk, melynek már a kezdettől fogva Perekó Károly volt a vezetője, a kötet főszerkesztője. A szervezeti fejlődés értelemszerű volt: kezdetben az I. kerületi IKV-hez tartozott a csoport, ami — nem indokolt, de tény — bizonyos nehézségeket okozott, ha más kerületben levő védett lakóház helyreállításáról volt szó. Ez okozta, hogy a legnagyobb számú műemléki lakóházzal bíró I. kerületet elhagyva mint Műemléki Osztály a Házkezelési Igazgatóságon kapott helyet, majd ennek vállalati átszervezése után jelenleg a Fővárosi Ingatlankezelő Műszaki Vállalat Műemléki Osztályaként működik. Az eredetileg lebonyolításra szervezett intézmény nagyon helyesen kicsi, de hatékony operatív részleget fejlesztett ki, melyben tudományos kutatók, tervezők, restaurátorok, sőt kisebb karbantartási munkákat lebonyolító fizikai dolgozók is tartoznak. Ez a jól működő és hatékony szervezet tulajdonképpen a minta szerepét kellene, hogy betöltse valamennyi városunk számára, ahol nagyobb számú műemlék (főként lakóház) található. Nem vitás ugyanis, hogy a lakóház karbantartás a későbbi nagyobb károsodások elkerülésének egyetlen útja, de az sem, hogy a drága pénzen, korszerű módszerekkel helyreállított műemlék házak karbantartása az előbbtől eltérő, fokozott gondoskodást igénylő feladat.

A FIMÜV Műemléki Osztálya csak lakóházakkal foglalkozik, s alighanem ez korlátozta lakóházakra a kötet tartalmát. De szeretnénk remélni, hogy a Műszaki Könyvkiadó e kötetet jó kezdeményezésnek tekinti, s azt hamarosan követni fogja egy második, amely Budapest többi műemlékeinek helyreállításáról számol be, e könyvhöz hasonló szellemi és műszaki szinten.